

۲۲ ← ۹۹۸۲

قوه قضائیه

تحلیل و آسیب شناسی محتوایی و فرایندی
تشخیص خلاف شرع بین بودن آرای قضائی توسط رئیس قوه قضائیه
(موضوع ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری)

۰۰۳۰۶۱۸
۷۱۶۰۰۰۰۰

دکتر ابوالفضل قوی‌البنیه

پژوهشگاه قوه قضائیه

سرشناسه	: قوی البینه، ابوالفضل، ۱۳۴۷-
عنوان قراردادی	: ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: تحلیل و آسیب‌شناسی محتوایی و فرایندی تشخیص خلاف شرع بین بودن آرای قضایی توسط رئیس قوه قضاییه (موضوع ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری) // ابوالفضل قوی البینه؛ ناظر علمی محمدعلی شاه‌حیدری پور؛ تهیه و تدوین پژوهشگاه حقوقی خصوصی؛ ویراستار عبدالحمید ربیع‌نیا
مشخصات نشر	: تهران: پژوهشگاه قوه قضاییه، انتشارات: قوه قضاییه، مرکز مطبوعات و انتشارات، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۰ ص؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۷۵۵۳-۴۸-۲
موضوع	: ایران. قوه قضاییه - قوانین و رویه‌ها
موضوع	: دیوان عالی کشور - دعاوی
موضوع	:
موضوع	: آیین دادرسی جزایی - ایران
موضوع	:
موضوع	: اعاده دادرسی - ایران
موضوع	:
موضوع	: رویه قضایی - ایران
موضوع	:
موضوع	:
شناسه افزوده	: شاه‌حیدری، محمدعلی، ۱۳۴۷-
شناسه افزوده	: پژوهشگاه قوه قضاییه
شناسه افزوده	: ایران. قوه قضاییه، مرکز مطبوعات و انتشارات
شناسه افزوده	: پژوهشگاه قوه قضاییه، پژوهشگاه حقوق خصوصی
رده بندی کنگره	: KM۲۶۱۳
رده بندی دیویی	: ۳۴۷/۵۵۰۶۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۵۳۶۱۹۷

تلفکس: ۰۲۱-۲۲۰۹۲۰۶۱

کدپستی: ۱۹۹۳۹۳۵۱۴

وبسایت: www.jri.ac.ir

پژوهشگاه قوه قضاییه

نشانی: بزرگراه چمران، بزرگراه یادگار امام، بعد از خروجی ایران در کمربند پژوهشگاه قوه قضاییه

مرکز مطبوعات و انتشارات
قوه قضاییه

عنوان: تحلیل و آسیب‌شناسی محتوایی و فرایندی تشخیص خلاف شرع بین بودن آرای قضایی توسط رئیس قوه قضاییه (موضوع ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری)

نویسنده: دکتر ابوالفضل قوی البینه

ناظر علمی: دکتر محمدعلی شاه‌حیدری پور

با همکاری: ابوذر تواضع (مدیریت ارتباطات و همکاری‌های علمی)

تهیه و تدوین: پژوهشگاه حقوق خصوصی

ویراستار: عبدالحمید ربیع‌نیا

صفحه‌آرایی: مریم کاظمینی

ناشران: پژوهشگاه قوه قضاییه - مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه

قیمت: ۳۴۰/۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۵۵۳-۴۸-۲

تیراژ و نوبت چاپ: ۱۰۰۰ نسخه - چاپ دوم - آذر ۱۴۰۰

مرکز پخش، فروشگاه و نمایشگاه دائمی: تهران، خیابان حافظ، نبش خیابان سمیه، ساختمان شماره ۳ قوه قضاییه

وبسایت: www.judpub.ir

شماره‌های تماس: ۰۲۱-۸۸۱۹۹۹۰۴ - ۰۲۱-۸۸۱۹۹۹۱۳

فهرست مطالب

۹ مقدمه
۱۳ فصل اول: تاریخچه تقنینی ماده ۴۷۷
۱۶ گفتار اول: دوره اول (پیش از انقلاب اسلامی)
۱۶ بند اول: قانون اصول تشکیلات عدلیه ۱۲۹۰
۱۶ بند دوم: قوانین موقتی اصول محاکمات حقوقی ۱۲۹۰
۱۷ بند سوم: قوانین موقتی محاکمات جزایی ۱۲۹۱
۱۷ بند چهارم: قانون اصول تشکیلات عدلیه ۱۳۰۷
۱۸ بند پنجم: قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸
۱۹ بند ششم: قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۳۷
۱۹ بند هفتم: قانون پاره‌ای از قوانین دادگستری ۱۳۵۶
۲۰ گفتار دوم: دوره دوم (از انقلاب اسلامی تا ۱۳۷۸)
 بند اول: فتوای امام خمینی به عنوان مبنای موارد جواز تجدیدنظر از حکم حاکم
۲۱ بند دوم: قانون اصلاح موادی از قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۶۱
۲۲ بند سوم: قانون تشکیل دادگاه‌های حقوقی یک و دو ۱۳۶۴
 بند چهارم: قانون تعیین موارد تجدیدنظر احکام دادگاه‌ها و نحوه رسیدگی آنها ۱۳۶۷
۲۳ بند پنجم: قانون تشکیل دادگاه‌های کیفری ۱ و ۲ و شعب دیوان عالی کشور ۱۳۶۸
۲۴ بند ششم: قانون تجدیدنظر آراء دادگاه‌ها ۱۳۷۲
۲۵ بند هفتم: قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب ۱۳۷۳
۲۵ بند هشتم: قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸
۲۷ بند نهم: قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی ۱۳۷۹
۲۸ مدنی ۱۳۷۹

- گفتار سوم: دوره سوم (از ۱۳۷۸ تا ۱۳۹۲)..... ۳۰
- بند اول: قانون وظایف و اختیارات رئیس قوه قضاییه ۱۳۷۸..... ۳۰
- بند دوم: قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب ۱۳۸۱..... ۳۲
- بند سوم: قانون اصلاح ماده ۱۸ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب ۱۳۸۵..... ۳۶
- بند چهارم: قانون دیوان عدالت اداری ۱۳۸۵..... ۴۰
- بند پنجم: آیین‌نامه و دستورالعمل اجرایی ماده ۱۸ اصلاحی قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب و مادتين ۱۸ و ۴۰ قانون دیوان عدالت اداری ۱۳۸۵..... ۴۱
- بند ششم: آیین‌نامه اجرایی قانون اصلاح ماده (۱۸) اصلاحی قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب ۱۳۸۸..... ۴۶
- گفتار چهارم: دوره چهارم (از ۱۳۹۲ تا اکنون)..... ۴۷
- بند اول: لایحه آیین دادرسی کیفری..... ۴۷
- بند دوم: مشروح مذاکرات شورای نگهبان پیرامون ماده ۴۷۷..... ۵۰
- بند سوم: خلاف بین شرع یا خلاف شرع بین..... ۵۳
- بند چهارم: متن نهایی ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲..... ۵۴
- بند پنجم: دستورالعمل اجرایی ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۸..... ۵۴
- جمع‌بندی فصل اول..... ۵۷
- فصل دوم: توصیف و تحلیل فرایند کنونی اعمال ماده ۴۷۷ به همراه ارائه آمار..... ۵۹**
- گفتار اول: مرحله اول - بررسی درخواست اعمال ماده ۴۷۷ در استان‌ها، دادستانی کل کشور، سازمان قضایی نیروهای مسلح و دیوان عالی کشور..... ۶۱
- بند اول: دادگستری‌های استان‌ها..... ۶۲
- بند دوم: سازمان قضایی نیروهای مسلح..... ۷۳
- بند سوم: دادستانی کل کشور..... ۷۴
- بند چهارم: دیوان عالی کشور..... ۷۵

- بند پنجم: بررسی اجمالی مرحله اول ۷۶
- گفتار دوم: مرحله دوم - بررسی اعمال ماده ۴۷۷ در معاونت قضایی قوه قضاییه و تجویز اعاده دادرسی به وسیله رئیس قوه قضاییه ۸۰
- بند اول: فرایند رسیدگی به پرونده‌های موضوع ماده ۴۷۷ در معاونت قضایی ۸۱
- بند دوم: آمار رسیدگی به پرونده‌های موضوع ماده ۴۷۷ در معاونت قضایی ۸۱
- گفتار سوم: مرحله سوم - رسیدگی به اعاده دادرسی در دیوان عالی کشور ۸۵
- بند اول: فرایند رسیدگی به پرونده‌های موضوع ماده ۴۷۷ در دیوان عالی کشور ۸۶
- بند دوم: آمار رسیدگی به پرونده‌های موضوع ماده ۴۷۷ در دیوان عالی کشور ۸۹
- جمع‌بندی فصل دوم ۹۴
- فصل سوم: گزینه‌های پیشنهادی برای اصلاح فرایند ماده ۴۷۷ ۹۷
- گفتار اول: بررسی برخی از گزینه‌های مردود ۹۹
- گفتار دوم: گزینه‌های پیشنهادی برای اصلاح فرایند ماده ۴۷۷ ۱۰۳
- بند اول: گزینه اول (بلندمدت) - اصلاح ساختار ماده ۴۷۷ ۱۰۳
- متن پیشنهادی برای گزینه اول ۱۰۵
- بند دوم: گزینه دوم (کوتاه‌مدت) - حفظ ساختار ماده ۴۷۷ و اصلاح جزئی آن ۱۰۷
- چالش اول: فرایند درخواست اعمال ماده ۴۷۷ ۱۰۷
- راه‌حل‌های پیشنهاد شده ۱۰۸
- پیشنهاد مختار برای چالش اول ۱۱۰
- چالش دوم: روشن نبودن مفهوم خلاف شرع بین ۱۱۲
- راه‌حل‌های پیشنهاد شده ۱۱۴
- پیشنهاد مختار برای چالش دوم ۱۱۵
- چالش سوم: فرایند رسیدگی مجدد پس از اعمال ماده ۴۷۷ ۱۱۶
- راه‌حل‌های پیشنهاد شده ۱۱۷

اجرای عدالت وظیفه بنیادین قوه قضاییه است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصول شصت و یکم و صد و پنجاه و ششم مورد تأکید قرار گرفته است. بر این اساس، پس از پیروزی انقلاب اسلامی کوشش شد تا ساختار دستگاه قضایی و فرایند رسیدگی به دعاوی و شکایات و تظلمات به نحوی تنظیم شود که احتمال تضییع حقوق طرفین دعوا به حداقل کاهش یابد.

«حتی بهترین قاضی، مانند سایر افراد بشر همواره در معرض اشتباه و لغزش است. در نتیجه، باید ترتیبی مقرر شود که رأی قاضی، برای بازبینی، بتواند مورد شکایت طرفی قرار گیرد که کلاً یا جزئاً علیه او صادر شده است.»^۱ از همین رو، طرق متعددی در قوانین مختلف در نظام حقوقی ایران برای اعتراض به آرای صادره از محاکم دادگستری پیش‌بینی شده است.

با وجود این طرق متعدد و متنوع، همواره در نظام قضایی ایران این دغدغه وجود داشته است که مبدا همچنان آرای اشتباه (خلاف قانون) وجود داشته باشد فارغ از اینکه اصحاب دعوا به آن رأی اعتراض کنند یا خیر و این رأی اشتباه، سابقه قضایی را مخدوش نماید؛ به‌ویژه اینکه پس از پیروزی انقلاب اسلامی دغدغه ابتدای همه احکام قضایی بر احکام شرعی نیز افزوده شده و پاکسازی سابقه قضایی از احکام غیر شرعی نیز مورد توجه ویژه قرار گرفته است.

برای تأمین این دغدغه‌ها، در نظام قضایی ایران نوعی اختیار ویژه برای برخی از مقامات عالی‌رتبه قضایی نسبت به نظارت بر آرای مراجع قضایی در نظر گرفته شده است. این اختیار ویژه در طول سابقه بیش از صد ساله تقنین در حوزه فرایند شکلی دادرسی، دچار تطوراتی شده است و بارها تغییر کرده است.

در طول بیست سال گذشته، در سایه حکومت ماده ۲ قانون وظایف و اختیارات رئیس قوه قضاییه مصوب ۱۳۷۸، ماده ۱۸ قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی انقلاب

۱. شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، جلد دوم، تهران: دراک، ۱۳۹۵، ص ۲۷۴.

(اصلاحی ۱۳۸۱ و ۱۳۸۵) و ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، رئیس قوه قضاییه این صلاحیت و اختیار را برای نظارت بر آرای قضایی و جلوگیری از وجود آرای قضایی خلاف شرع و قانون در نظام قضایی ایران کسب نموده است. به موجب ماده ۴۷۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ آمده است: «در صورتی که رئیس قوه قضاییه رأی قطعی صادره از هر یک از مراجع قضایی را خلاف شرع بین تشخیص دهد، با تجویز اعاده دادرسی، پرونده را به دیوان عالی کشور ارسال تا در شعبی خاص که توسط رئیس قوه قضاییه برای این امر تخصیص می‌یابد رسیدگی و رأی قطعی صادر نماید. ...»

با این حال، یکی از دغدغه‌هایی که همواره در مورد اعمال نظارت رئیس قوه قضاییه بر آرای محاکم وجود داشته، سازوکار این نظارت و بهینه کردن این سازوکار بوده، به نحوی که بتوان میان برقراری عدالت و پاکسازی نظام قضایی از آرای اشتباه از یک سو و فصل خصومت از طریق قطعیت آرا و اعتبار امر مختوم از سوی دیگر، تعادل برقرار کرد.

پژوهش حاضر در سه فصل شامل تاریخچه تقنینی ماده ۴۷۷، توصیف و تحلیل فرایند کنونی اعمال ماده ۴۷۷ و بررسی گزینه‌های پیشنهادی، به آسیب‌شناسی اعمال ماده ۴۷۷ می‌پردازد. محتوای این گزارش از خلال مصاحبه با مسئولین دستگاه قضایی، قضات برجسته کشور و اساتید حقوق و نیز رجوع به آثار علمی و پژوهشی منتشر شده در قالب کتاب، مقاله و یادداشت‌های علمی تهیه شده است.

پیش از پایان این مقدمه مختصر بر خود فرض می‌دانم از حمایت‌ها و راهنمایی‌های مسئولین پژوهشگاه به‌ویژه آقایان دکتر سید حجت‌الله علم‌الهدی رئیس محترم پژوهشگاه قوه قضاییه و دکتر محمد بهادری جهرمی، قائم‌مقام محترم پژوهشگاه قوه قضاییه و همچنین آقایان دکتر احمد احسانی‌فر و ابوذر تواضع که نگارنده را در راه تهیه این کتاب یاری رساندند تشکر نمایم.

فهرست اسامی برخی از مسئولین قضایی و صاحب‌نظرانی که در این مسیر از نظرات آنها استفاده شده است، در ادامه خواهد آمد.